

1848 LA VÂRSTA CENTENARULUI. ACCENTE "DEMOCRAT-POPULARE"

Andi Mihalache

Către sfârșitul deceniului V și începutul celui următor, centenarul revoluției de la 1848 fusese marcat de o lectură marxistă a evenimentului. Nu conotațiile lui modernizatoare și deci, integratoare din perspectiva europenismului, interesau acum. Centrul de greutate al analizei se deplasa de la semnificațiile novatoare și naționale ale revoluției către supralicitarea factorului social, a resorturilor lui economice. Ansamblul celor petrecute cu un secol în urmă devenea o totalitate reductibilă la o cauză ultimă, lupta de clasă. Necesitatea istorică imaginată de stalinism împlinea, prin ea însăși, sensul istoriei. Socialismul era, prin urmare, efectul unei grăbite succesiuni a celorlalte patru "orânduirii" anterioare. Dezvoltarea "forțelor de producție" capitaliste denunța "relațiile de producție" încă feudale. Amplificându-se gradul de pauperizare al maselor, predispoziția la revoltă se permanentiza. Amplitudinea crescândă a luptei de clasă hotăra astfel cadența progresului istoric. 1848 mărturisea un *crescendo* revoluționar care culmina cu venirea la putere a P.C.R.-ului. Nu întâmplător epoca modernă era fixată, cât se poate de riguros, între anul revoluționar discutat aici și actul instaurator de la 23 august 1944.

Era o tendință anunțată încă din 1945, de lucrarea pe care Lucrețiu Pătrășcanu o intitula sugestiv "Un veac de frământări sociale (1821–1907)". De fapt se proceda la selectarea acelor precedente susceptibile să legitimeze actualitatea transformismului stalinist. Istoriografia de după 1947 s-a arătat și mai exigentă față de pașoptism. Admonestat ca "burghez" sau "burghezo-democratic", acesta se găsea culpabil fie numai și prin aleatoria contemporaneitate cu "Manifestul" lui Marx și Engels, apărut în februarie 1848. Așezat la originile ideii de revoluție proletară, revoluția prin excelență, "Manifestul" pune mișcările anului 1848 într-o lumină "burghezo-moșierească", nefavorabilă. În Franța revoluția eșuase pentru că burghezia fusese prea puternică, în Principate pentru că era prea slabă. Oricum, absența sau ineficiența proletariatului – lipsit de un partid care să îl conducă la victorie – presupuneau, în plan interpretativ, crepusculul "thermidorian" al pașoptismului. Se observă ușor preferința pentru aprecieri globale, inapetența pentru nuanțări, prezentificarea unor aprecieri privitoare la epoci trecute. În broșura sa "Anul revoluționar 1848", Mihail Roller accepta aspirația libertară și

caracterul general – european al evenimentelor, dar numai la nivelul maselor, nu și al elitelor. Impulsurile modernizatoare și naționale nu intrau în economia discursului rollerian. Un progres socio-economic aproape uniform și antagonisme omniprezente explicau revendicările comune, recognoscibile în întreaga Europă. Numai evoluția esenței subiacente, adică a realității economice, putea genera o schimbare reală, revoluția socială. Aspectele politice nu erau decât expresia exterioară a unor schimbări esențiale, petrecute anterior în economie¹. Clișeul abia reprodus era aplicat mecanic revoluției de la 1848, în ciuda faptului că, în același timp, pentru a-i justifica "eșecul", se va invoca slăbiciunea burgheziei, incipienta dezvoltare a proletariatului. Deși țărănimea fusese recomandată ca principala forță socială angajată în revoluție, capitalismul ardelean – mai avansat decât în Principate, ni se spunea – stătea, totuși, la originea celor petrecute dincolo de munți. Propensiunea aporetică definea discursul marxist din epocă. Printr-un artificiu ilustrativ, ipostaziant, câteva manufacturi asigurau existența burgheziei industriale, a unui proletariat pe măsură. Pentru ca toate acestea să devină plauzibile s-a apelat la ideea *proletarizării* clasei țărănești deposedate de pământ, oprimate și radicalizate ideologic. În raporturile dintre clase, transferul de personalitate era acceptat în cazul *proletarizării țărănimii* dar respins în ceea ce privește *îmburghezirea boierimii*. Se procurau astfel, actorii necesari unui scenariu axat mai mult pe ura de clasă decât pe dorința de schimbare: burghezi contra boieri, boieri contra țărani, țărani contra burghezi, etc.

Mondializarea sistemului capitalist provocase, în realitate, o adaptare globală a societății nu prin diferențierea între "vechi" și "nou" ci prin adaptarea funcțională a structurilor în vigoare la *trend-ul modern*². Burghezia românească nu apăruse – așa cum se afirma în acei ani ai rigorismului stalinist – în afara unei societăți asupra căreia ar fi acționat ca factor coroziv³. Fără să aibă un statut aparte în cadrul cetății, burghezia nu putea fi animată – în preajma revoluției – de o conștiință a propriei identități de clasă⁴. Originea aristocratică a liberalilor de la 1848 se dovedea o realitate greu adaptabilă schemei marxiste. Se impuneau, explicit, caracterul "limitat", "burghezo-democratic", al celor petrecute în 1848, înlocuirea clasei exploatatoare cu o alta.

Istoriografiei "burgheze" i se reproșa că ar fi acreditat ideea subdezvoltării Principatelor doar pentru a justifica "importarea", fără discernământ, a modelelor politice și culturale occidentale. Se cultiva așa-numitul factor "intern", obiectiv, social-economic. Cultura fiind sinonimă cu ideologia clasei dominante, receptivitatea față de valorile apusene era tradusă ca subordonare ideologică și, în cele din urmă, economică față de expansivismul apusean. Departate de sincronismul lovinescian, relațiile noastre cu Occidentul sunt trecute acum în contul unei "cauzalități diabolice"(L. Poliakov). În schimb, pentru ca Bălcescu să poată fi acceptat ca gânditor premarxist, "limitele" gândirii sale –

de exemplu, incapacitatea de a conștientiza misiunea istorică a proletariatului – sunt puse pe seama *aceleași înapoieri economice și culturale a Țărilor Române*. Este unul din cele mai cunoscute procedee retorice ale leninismului: "îmi este permis să întreprind, în numele principiilor tale, ceea ce eu îți interzic în numele principiilor mele"⁵.

Clasa nu poate fi o structură compactă, organică, fără fisuri ori divergențe ci mai mult un *spațiu de convivialitate*, caracterizat de valori, obiceiuri și deprinderi specifice⁶. La sfârșitul deceniului V s-a promovat însă o viziune grupusculară, reificată, a acestui concept. O conștiință de clasă izvorâtă numai din raportarea conflictuală la celelalte categorii sau pături sociale. Recunoscându-și coincidența de condiție și interese, burghezii își descoperă, în realitate, alteritatea care îi condamnă la concurență, la rivalitate⁷, nicidecum la coeziune. Aplicată pașoptismului în accepția ei stalinistă, ideea de *clasă* sugera, mai degrabă, o unitate cvasi-organică, un fel de a fi inconfundabil, un mod identic de a reacționa, ca un singur om. Față de imaginea unui grup de luptă instituționalizat⁸, realitatea claselor nu putea oferi decât grupări *de fapt*, cărora individul le aparținea fără vreun gest de adeziune, fără vreun angajament sau o ideologie împărtășite necondiționat⁹.

Antagonismului burghezie-proletariat, descoperit de Roller în revoluția pariziană, îi corespundea, în cazul nostru, o viziune mai nuanțată dar tributară aceleiași polarizări extreme. Disputând privilegiile pe care boierimea și le-ar fi păstrat pentru sine, burghezia apelează la șantajul alianței (temporare) cu țărănimea revoluționară. Interesul de clasă este definit *politic*: fiecare clasă are o concepție despre societate și dorește puterea pentru a o impune¹⁰. 1848 este privit prin prisma voluntarismului leninist, tentat să pună semnul de egalitate între revoluție și cucerirea statului¹¹. În raport cu boierimea și țărănimea, burghezia pașoptistă ar fi ocupat un loc intermediar și mobil pe eșicherul social. Predispusă deci la "trădări", își alege vremelnic tabăra sau întârzie să facă acest lucru¹²: împiedica astfel, dezvoltarea luptei de clasă în sensul prezis de Marx. Dat fiind proletariatul puțin numeros și alogen ca origine, progresismul este recunoscut țărănimii, investite *post factum*, cu o neverosimilă voință de schimbare. Aceasta în ciuda faptului că Marx o văzuse reacționară, cu veleități "mic-burgheze". Spre deosebire de eterogenitatea burgheziei, țărănimea prezenta avantajul de a forma totuși o grupare aparte, distinctă față de restul societății. Numai că lupta de clasă din lumea satelor nu a vizat niciodată suprimarea "alienantei" proprietăți private – imperativ corespunzător atunci actualității "democrat-populare" a naționalizării etc. – ci doar redistribuirea acesteia¹³.

Noua istorie trebuia să fie una a producătorilor de bunuri materiale, agenți nemijlociți ai progresului istoric. Alături de cauza primă, cea economică, "masele populare" constituiau un reper obligatoriu al noului discurs. Măsura în

care ele s-au implicat hotărâ și caracterizarea celor petrecute la 1848. Neimplicarea lor în Moldova atrăgea de la sine, definirea restrictivă – "mișcare revoluționară", "protestatară" – a evenimentelor de la Iași. La rândul lor, personalitățile aceluși timp și-au salvat posteritatea "democrat-populară" în funcție de felul în care s-au raportat la dezideratele celor mulți, reale sau nu, mai precis la problema împroprietăririi țăranilor. Observăm o viziune *exponențială* asupra conducătorilor revoluției: individul rezumă clasa care îl conține și îl determină absolut. Proveniența socială a individului implică, în viziunea totalizantă a discursului rollerian, întreaga clasă de apartenență. Ceea ce părea *posibil* devenea *necesar*. Apariția unor elemente care mai degrabă *anunțau* existența burgheziei sau a proletariatului, părea suficientă pentru legitimarea (discursivă) noului "mod de producție". Interesele de clasă sunt aceleași, definitive și valabile pentru toți componenții unui segment social anume. După modelul partinic, membrii unei clase respectă neabătut o strategie unică, proprie doar acelei grupări sociale, cu alianțe și rupturi dictate de conjunctură. Pentru burghezia care atacă regimul feudal, folosindu-se între timp de instituțiile lui, masele nu erau decât un "tovarăș de drum". Accentul este pus pe *imaginabil* și nu pe *credibil*¹⁴. Revoluția de la 1848 este așezată la originile "orânduirii capitaliste" și definită drept "preludiul monstruoasei coaliții dintre burghezie și boieri încheiată mai târziu"¹⁵. Simpla enumerare a unor incipiențe burgheze/proletare existente atunci dovedea existența clasei ca atare. Tendința schematizantă, vulgar-globalizantă se afirma și în privința mediului rural. Cu toate că se invoca o anume stratificare, motivul luptei dintre Bine și Rău reducea țăranimea la imaginea unei clase informe, nivelate doar de apăsarea sarcinilor fiscale¹⁶. Concepția marxistă privilegia de fapt *mediile*¹⁷, fără a lua în considerare aspectele singulare ale epocii abordate.

Rolul factorului național în revoluția de la 1848 este regândit în funcție de: a) grila marxist-leninistă care dă prioritate interpretărilor fondate pe ideea de clasă; b) imperativele internaționaliste de la sfârșitul anilor '40, aplicate revoluției pașoptiste; c) tăcerile și exagerările impuse de prietenia româno-sovietică. Idealul unirii ar fi avut drept cauză primă maturizarea capitalismului în această parte de Europă. Dorind o piață internă unitară, burghezia și-ar fi propus o simplă asociere politico-administrativă a celor trei provincii, "punerea lor sub un singur domn"¹⁸ cum scria Mihail Roller. Esența unei societăți fiind dată de "modul ei de producție", ideea națională este tălmăcită în termeni economici și echivalată cu o dispută pentru redistribuirea "mijloacelor de producție". Cu toate că putem sesiza o serie de principii care își trădează coloratura liberală, la mijlocul secolului XIX nu dispuneam încă de o ideologie *burgheză* ci numai de una *națională*¹⁹.

"Împletirea" socialului cu naționalul căpăta interpretări insolite în istoriografia rolleriană. Lupta socială a țăranimii și burgheziei deținea

semnificații naționale doar în măsura în care era orientată împotriva unei boierimi filootomane, antinaționale deci, a unui "mod de producție" impus din afară, de "imperii feudale" din jur²⁰. Emanciparea națională nu putea concura totuși, lozincă frăției revoluționare pan-europene. Naționalismul transilvănean se făcea vinovat de *fiasco*-ul mișcării revoluționare de ambele maluri ale Tisei. Revoluția ardeleană nu trecea deci, proba internaționalismului de strictă actualitate în 1948 – an în care la București era anatemitizat "naționalismul șovin" al vecinilor iugoslavi. O altă diversiune retorică a leninismului – adoptată grabnic de noua istoriografie – era combaterea unui punct de vedere nesuținut în realitate de nimeni. Astfel, pe seama lui Simion Bărnuțiu era pusă confuzia deliberată dintre *burghezie* și *națiune*, plus antimaghiarismul care "deschide [...] calea contra revoluției"²¹. Luată ca ipoteză de lucru permanentă, ideea "conspirației sociale" (K.R. Popper) implica damnarea rezoluției de la Blaj ca fiind "potrivnică intereselor populare"²². Diabolizat și el, Avram Iancu "lupta contra trupelor victorioase ale revoluției"²³. N. Bălcescu rămâne singurul care dă satisfacție noilor exigențe. Își dovedise internaționalismul ca participant la revoluția pariziană. Încercase mai apoi, reconcilierea dintre români și unguri. Prietenia româno-sovietică pretindea evaluarea lui ca discipol al democraților revoluționari ruși – a lui Herzen, în special – și precursor al ideii de "lagăr democratic". "Bălcescu știa clar – ne asigură Pavel Apostol – că lupta de eliberare a popoarelor nu avea rezultate până când nu se încheagă un puternic și activ front comun al democrației împotriva reacțiunii [...]. Azi acest lagăr al popoarelor la fel de interesate în prevenirea agresiunii despoților Wal-Street - ului crește de la zi la zi. Ideea revoluționară a popoarelor dornice de libertate, unul din principiile fundamentale ale crezului politic al lui Bălcescu, devine realitate revoluționară"²⁴.

Timbrată jdanovist, culpabilizarea Occidentului se regăsea în complotul antiromânesc organizat de Anglia – cea care ar fi determinat intervenția otomană în Muntenia revoluționară. Orientarea noului discurs istoric fusese hotărâtă la secția de Agitație și Propagandă a C.C.-ului și pusă în aplicare de Leonte Răutu. Prin urmare, științele sociale erau disciplinate în funcție de lozincile politicii "de bloc". Deși în programul revoluționar de la 1848 influențele franceze sunt evidente, Răutu era de părere că românii descoperiseră prin eforturi proprii marile idei ale veacului iluminist. Nu putea decât să se arate nemulțumit de faptul că revoluția de la 1848 în loc să fie înfățișată ca o victorie revoluționară a poporului nostru, a fost prezentată drept revoluție "«importată de bonjuriști» din străinătate"²⁵. În aceeași ordine de idei, intervenția represivă a Rusiei fie că e pomenită în trecere, fie că este trecută sub tăcere prin formule echivoce: "armate străine" de exemplu. Mai mult, s-au descoperit chiar și urmări benefice ale invaziei țariste, armata rusă nefăcând alceva decât să pună capăt violențelor otomane²⁶.

Racordarea la modernitate se limita deci la ficțiunea unei dezvoltări socio-economice aproape uniforme în întreg continentul. Datorită acestui fapt ne-am fi apropiat, de-a lungul secolului care a urmat, de sfârșitul previzibil, comunist, al istoriei. Teleologismul practicat atunci susținea ideea unui progres economic permanent, impulsivat, de la o epoca la alta, de virulența luptei de clasă. Departe de consensualismul ideologiei naționale, marota revoluției "unitare" se legitima doar prin cauze economică-sociale identice, prin revendicări programatice similare.

¹ Karl Raymund Popper, *Societatea deschisă și dușmanii ei*, vol. II., traducere de D. Stoianovici, București, Editura Humanitas, 1993, p. 122.

² Alexandru Florin Platon, *Geneza burgheziei în Principate. Preliminariile unei istorii*, Iași, Editura Universității "Al.I. Cuza", 1997, p. 346–347.

³ *Ibidem*, p. 346.

⁴ *Ibidem*, Francois Furet, *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX*, traducere de Emanoil Marcu și Vlad Russo, București, Editura Humanitas, 1966, p. 16.

⁵ Henri Pierre Cathala, *Epoca dezinformării*, traducere de Nicolae Bărbulescu, București, Editura Militară, 1991, p. 161.

⁶ Alexandru Florin Platon, *op.cit.*, p. 347.

⁷ Raymond Aron, *Istoria și dialectica violenței*, traducere de Cristian Preda, București, Editura Babel, 1995, p. 128.

⁸ *Ibidem*, p. 146.

⁹ Idem, *La lutte de classes. Nouvelles leçons sur les sociétés industrielles*, Paris, Gallimard, 1964, p. 65.

¹⁰ *Ibidem*, p. 108.

¹¹ Alain Besancon, *Originile intelectuale ale leninismului*, traducere de Lucreția Văcar, București, Editura Humanitas, 1992, p. 208.

¹² *Ibidem*, p. 220.

¹³ Raymond Aron, *La lutte de classes ...*, p. 121.

¹⁴ Adrian Cioroianu, *Lumina vine de la Răsărit*, in Lucian Boia (coord.), *Miturile comunismului românesc*, vol. I, București, Editura Universității, 1995, p. 108.

¹⁵ Mihail Roller, *Istoria R.P.R.*, București, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, 1952, p. 325.

¹⁶ Lucrețiu Pătrășcanu, *Un veac de frământări sociale, 1821–1907*, București, Editura "Cartea Rusă", 1945, p. 168.

¹⁷ Philippe Ariès, *Timpul istoriei*, traducere de Răzvan Junescu, București, Editura Meridiane, 1997, 286 p.

¹⁸ Mihail Roller, *op. cit.*, p. 328.

¹⁹ Alexandru Florin Platon, *op. cit.*, p. 350.

²⁰ Mihail Roller, *Anul revoluționar 1848*, București, Editura "Eminescu", 1948, p. 69.

²¹ Idem, *Istoria R.P.R.*, p. 339.

²² *Ibidem*, p. 340.

²³ *Ibidem*, p. 343.

²⁴ Pavel Apostol, *Despre elemente dialectice în cugetarea lui Nicolae Bălcescu*, in "Studii", iulie–septembrie 1949, p. 83–84.

²⁵ Leonte Răutu, *Împotriva cosmopolitismului și obiectivismului în științele sociale*, București, Editura PMR, 1949, p. 41.

²⁶ Vezi și recenzia lucrării lui Nicolae Popescu-Doreanu, *Revoluția din 1848 în România și Nicolae Bălcescu*, publicată de B.M. Colcher în "Studii", iulie-septembrie, p. 198; Popescu-Doreanu fusese criticat și de sovietici pentru faptul că nu evidențiasse aspectele mai puțin "pozitive" din viața și opera lui Bălcescu, în special altruismul aferent ideii de "frăție", inadecvat luptei de clasă.